

חמש חבורות שנתערבו עורות פסחיהן – בדין ביטול ברוב

הרב יוסף שליט

.א.

מבואר בגמ' בדף פח שחמש חבורות שנתערבו עורות פסחיהן ונתברר שאחד מהקורבנות היה בעל מום והוא פסול כל הפסחים אסורים באכילה.

החוות דעת בי"ד קא בביאורים אות ה הקשה מדוע שלא יתבטל בשר הפסח הפסול, בשאר הפסחים שהם כשרים ויכלו בני החבורות לאכול את כל הפסחים?

ואין ליישב שאסור לאכול הבשר מדרבנן, שהפסח שנפסל חשוב חתיכה הראויה להתכבד. שכן השו"ע פוסק שם שחתיכה הראויה להתכבד צריכה להיות שמגישים לפני אורחים, וכבש שלם הואיל ולא מכבדים אורחים בכולו, לא חשוב חתיכה ראויה להתכבד?

ומיישב שם החוות דעת שלעולם לא שייך ביטול ברוב אלא רק במקום שהספק על החתיכות נבע מהתערובת, ובזה הרוב מבטל את המיעוט. אך במקום שהספק קיים גם ללא התערובת, כגון הדין של חמש חבורות שנתערבו עורות פסחיהן, על כל פסח ישנו ספק בפני עצמו אם הוא כשר או פסול. ומכיון שאין בזה תערובת של ודאי כשר עם ודאי פסול, חשוב כספק דאורייתא שדנין בו לחומרא. ובזה לא אמרינן כלל דין ביטול ברוב.

וסברא זו של החו"ד מחודשת היא, מדוע לא יתבטל ברוב הפסח הפסול. שכן במציאות ישנם לפנינו ארבע פסחים שהם כשרים ורק אחד שהוא פסול? והרי בכל ביטול ברוב תולין בכל חלק מהתערובת שהוא מן הרוב ומדוע יחשב כספק שקול מדאורייתא?

ובשות עונג יו"ט ט"ד נשאל בדין חוטי ציצית שנטוו שלא לשמה ונתערבו ברוב חוטי ציצית שנטוו לשמה, האם אפשר לקחת מהתערובת לקיום מצוות ציצית? ופוסק שם העונג יו"ט שאי אפשר לקחת חוטים מהתערובת, לפי שביטול ברוב יכול רק להפקיע את שם האיסור שנתערב, אך לא יכול לתת למיעוט מעלה שאין בו¹⁶. ולכן אין החוטין שנטוו שלא לשמה מקבלים מעלה של טווייה לשמה וכל החוטים פסולים מספק.

¹⁶ וז"ל שם: "והערנו מקום ספק דאפשר לומר דלא מהני ביטול אלא בדבר שאנו דנין עליו שיש בו איסור או פסול בזה אמרה התורה שאם נתערב ברוב נסתלק פסולו מעליו ונעשה כדבר שנתבטל בו ואין בו עוד פסול. אבל בדבר שפסולו מפני שמחוסר מעשה כמו מצה שלא נאפה לשמה בזה אפילו נתערב במצות האפויות לשמן נמי לא מהני דמשום שנתבטל לא ישיג מעלת המבטל. ודי לנו שמועיל ביטול להסיר חסרון המתבטל ולא להשיג מעלת המבטל. ולהכי כל המצות התערובות אינן ראויין לצאת בהן י"ח מצה משום הך תערובות".

ומביא העונג יו"ט את קושיית החו"ד, מדוע לא יתבטל הפסח הפסול ברוב הפסחים הכשרים. ומיישב הדבר בייסוד הנ"ל, שאין הרוב יכול לתת לקורבן בעל מום מעלה של קורבן כשר, ולכן כל חבורה נשאת בספק שקול אם יצאה ידי חובה והפסח שלה היה כשר או שהיה הבעל מום וצריכה להביא פסח שני.

ב.

ומצאנו אחרונים נוספים שנחלקו במח' החו"ד והעונג יו"ט ונביא מעט מהדברים.

מבואר בגמ' בשבת כ"א ששמנים ופתילות שפסולים להדליק בהם בשבת פסולים למקדש: "תני רמי בר חמא: פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת - אין מדליקין בהן במקדש, משום שנאמר להעלות נר תמיד. הוא תני לה והוא אמר לה: כדי שתהא שלהבת עולה מאיליה, ולא שתהא עולה על ידי דבר אחר".

והקשה רע"א בגליון למה כתוב שמנים הרי במקדש חייבים להדליק שמן זית זך בלבד, וא"כ כל השמנים פסולים ולא רק אלו שפסולים לשבת. ונשאר בצ"ע אלו שמנים הבריתא מיעטה מהדלקה במקדש.

ובדברי הרמב"ם כאשר פוסק את דברי הגמ' הנ"ל שינה מלשון הגמ' וכתב (הלכות תמידין ומוספין פרק ג הלכה טו):

"כל הפתילות שאסור להדליק בהן בשבת אסור להדליק בהן במקדש במנורה שנאמר להעלות נר תמיד שתהא שלהבת עולה מאליה". והשמיט הרמב"ם בהלכה את המילה **שמנים**, ואפשר שנתקשה בקושיית הרע"א הנ"ל.

אך השואל ומשיב (תנינא עו) מיישב קושיית רע"א ומבאר, שאם עירב מיעוט שמן ברוב שמן שהוא זך וכתית יתבטל השמן הפסול ויהיה כל שמן חשוב כשמן זית זך. ושוב יוכלו להדליק את התערובת גם במקדש. אך בשמן שאינו דולק יפה לא יועיל הביטול שכן גם אחר התערובת לא יבער השמן יפה ולכן מבארת הברייתא ששמנים שאין מדליקין בשבת אין מדליקין במקדש אפילו ע"י תערובת. והרב אלישיב בתשובות ג קד מקשה על השו"מ איך אפשר להדליק במקדש בתערובת של שמנים הרי לפי הייסוד של העונג יו"ט אין אפשרות ע"י ביטול ברוב לתת מעלה למיעוט. וא"כ הואיל והצריכה התורה רביעית הלוג שמן זית זך כתית לא יועיל לבטל שמן אחר ברוב שמן זית כשר. וא"כ נראה בדעת רע"א שסבר כסברת העונג יו"ט, ולכן נשאר בצ"ע.

עוד מצינו שנחלקו בזה האחרונים להלכה. באשל אברהם תרע"ג פסק במי שיש לו שמן זית בצמצום, יכול לערב שמן אחר ובלבד שיהיה לו רוב שמן זית ובזה מקיים את ההידור של הדלקה בשמן זית. ומבואר שרוצה להחשיב כל ההדלקה כהדלקה בשמן זית. אך למסקנת

דבריו שם מסתפק בדבר. ובמשנ"ב "דירשו" מובא, שהרב אלישיב חלק על פסק זה, שכן מבואר בעונג י"ט סי' ד שביטול ברוב יכול לבטל מהמיעוט חיסרון, אך לא יכול להוסיף לו מעלה. וא"כ אין המעוט שמן האחר יהפך להיות שמן זית. וממילא לא מקימים בזה ההידור של הדלקה בשמן זית. ונחלקו בייסוד הנ"ל.

ג.

וכעין זה מצאנו ראינו בשו"ת חת"ס (אר"ח קעח) דן בסופר שכתב במקום האות ה אות כ סופית ואח"כ שם לב שצריך לכתוב ה ועל כן קיצר רגל ה-ך והפכה ל-ה. אחר שהשלים את כל כתיבת הספר שאל לרב לגבי כשרות הכתיבה והלה הודיעו שהוי חק תוכות והאות פסולה. אך כשישב לחפש האות ה הנ"ל לא מצאה ואינו יודע איה מקומה בספר. ופסק החת"ס שם שהאות ה הפסולה בטלה ברוב האותיות ה שהם כשרות. ואף שאות בספר תורה חשוב דבר חשוב וכן אולי דבר שבמנין ולא מתבטל כ"ז הוא מדרבנן אך מדאורייתא בטל ברוב. ולכן בצירוף עוד שיטות הכשיר את הספר לקריאה¹⁷. ומבואר מדבריו שהביטול ברוב יכול לתת לאות דין של אות כשרה וכדברי החו"ד והשו"מ.

אך הרב אלישיב בקובץ תשובות ג טו מביא דברי החת"ס וחולק עליו כנ"ל שאין אפשרות לביטול ברוב לתת מעלה של אות הכשרה בספר אלא רק להסיר חיסרון וזה כשיטתו שפסק כעונג י"ט.

ד.

והנה מצאתי במנח"ח מצוה י אות ו ואות כב דן בדין מצה שנאפתה בלי שימור לשם מצת מצוה ונתערבה במצות שנאפו לשמה האם אפשר לקיים במצות מצות אכילת מצה וכן במצה העשויה מקמח אורז שנתערבה במצות רגילות. וחילק שם שבמקרה בו הפסול של המצה הוא שהחמיצה או שהיא מצה מקמח אורז אין המצה מתבטלת. הואיל וצריך שיהיה למצה טעם מצה אז לא יועיל הביטול ברוב להכשיר את המצה משום שלמעשה לא טעם האוכלה טעם מצה ולא קיים המצוה. אך במצה שלא נאפתה לשמה יועיל הביטול ברוב להחשיב כל המצות כאילו נאפו לשמה.

ומבואר בשיטת המנח"ח שמועיל ביטול ברוב להקנות מעלה וכשיטת החת"ס ה"ל ורק במקום שהדין מצריך **מציאות** מסוימת שלא משתנה ע"י הביטול ברוב, כמו טעם מצה לא יועיל תורת ביטול ברוב להקנות מעלה למיעוט.

¹⁷ מצרף שם את שיטת הרמב"ם שלקריאת התורה אפשר לקרוא גם בספר שיש בו פסול. עיי"ש

וא"כ לנידון דידן מבואר החילוק שחילק השו"מ שאם השמנים דולקים יפה ונמשכים אחר הפתילה אז בזה באמת גם במקדש יהיה אפשר לבטל ברוב ויקבל המיעוט דין של שמן זית. אך לגבי שמנים שלא נמשכים אחר הפתילה הואיל וגם אחר הביטול ברוב לא תהיה הבערה כמו שהכל שמן זית בזה דומה למצת אורז שנתערבה במצות חיטה שבזה לא אמרינן שהביטול ברוב יחדש מעלת מצה גם לאורז שכן אין בזה טעם מצה.

ולדברי המנח"ח מבואר היטב מהלך הגמ' בשבת ע"פ תירוצו של השואל ומשיב ה"ל. ומה שחידשה הגמ' הוא ששמנים שאין מדליקים בהם בשבת לפי שאינם דולקים יפה, אין מדליקים בהם במקדש הואיל וגם אם יערבו אותם לא ידלקו כשמן זית, ממילא לא מועיל ביטול ברוב להופכם למעלת שמן זית.

אך בשמנים שדולקים יפה רק שאינם שמן זית בזה מועיל תורת ביטול ברוב לתת לכל השמן דין שמן זית, וזה יהיה כשר אף במקדש.

וא"כ להלכה נראה, שאם אחר עירוב השמן האחר הדליקה תהיה פחות טובה משל שמן זית אז יתכן שגם לדעת החו"ד והחת"ס, לא נוכל להפוך הכל לשמן זית ובה לא יקיים ההידור. אך במקום שבו הדליקה של הנר תהיה כשל שמן זית לכאורה הדין יהיה תלוי במח' האחרונים הנ"ל. שלדעת העונג יו"ט לא יועיל לבטל ברוב ולדעת אחרונים אחרים כן.

ה.

בגמ' בסוכה ט מבואר שסוכה שתחת האילן פסולה אך אם אדם מכופף את האילן ומערב את הענפים עם רוב סכך כשר אז האילן מתבטל ברוב והסוכה כשרה. ונפסק בשו"ע א"ח תרכו וז"ל: "אין לעשות סוכה תחת בית או אילן... אבל אם אין הסוכה צלתה מרובה מחמתה אלא על ידי האילן, צריך שישפיל הענפים ויערבם עם הסכך בענין שלא יהיו ניכרים ויהא סכך רבה עליהם ומבטלן".

ולכאורה קשה מאוד על דברי כל האחרונים ה"ל איך מועיל ביטול של הסכך הפסול, הרי אין ביטול ברוב יכול לתת מעלה של סכך כשר, והוא נשאר בפסולו ומדוע הסוכה חשובה כצילתה מרובה מחמתה ע"י סכך כשר?

ובהגה' רע"א בהלכות ציצית סימן יא דן בשאלה מה הדין אם נתערבו חוטים הכשרים לציצית עם מיעוט חוטי הפסולים לציצית וכתב "ועיין לקמן סימן תרכו". ונראה שכוונתו להוכיח מדין ביטול בסכך שמועיל ביטול ברוב אף להכשיר. ודלא כעונג יו"ט ה"ל.

1.

וכן מצינו בשערי יושר שער ג' פ' טז מביא דברי העונג יו"ט שאין ביטול ברוב מועיל להוסיף מעלה ומנגד מביא פסק של הנצי"ב במצה שלא לשמה שנאפתה ע"י קטן ונתערבה ברוב מצות כשרות שפסק שאפשר לקיים בזה חובת מצה משום שבטלה ברוב.

הגרש"ש שם נשאל להלכה לגבי אתרוג שנטלה פיטמתו ונתערב באתרוגים שגדלו בלי פיתם האם אפשר ליטול אותם לארבעת המינים. בתחילה הביא לתלות זאת במח' רש"י ותוס' בחולין עה האם מיעוט היתר ברוב איסור נעשה כאיסור ללקות בכזית מן התערובת. אך בהמשך דבריו מבאר שודאי גם להוספת דין, אמרין ביטול ברוב: "ועוד נלענ"ד דמעיקר הדין שאמרה תורה אחרי רבים להטות לענין סנהדרין ג"כ יש ללמוד ענין זה, דהנה במה שהצריכה תורה מספר הדיינים... שאמרה תורה שהדין חל כהרבים, וענין זה הוא גם היכא שחלות הדין נעשה ע"י הדיינים, כגון היכא שהדין הוא בטעות וקם דינא או בדיני נפשות ודיני קנסות דבעינן גמר דין של הדיינים.... ואם נאמר דביטול ברוב לא מהני אלא לגרע איזה דין מן המיעוט, ולא לחדש דין על המיעוט, נמצא דמיעוט הדיינים רק בטלים וכמאן דליתנהו חשיבא, ויהיו נחסר מספר הדיינים ששיערה תורה"¹⁸.

ולדבריו מוכח מדין סנהדרין שהדין צריך להיגמר בכג דיינים וא"כ המיעוט דיינים הפוטרים בטלים ברוב והופכים להיות מחייבים כדי שיגמר הדין במספר הדיינים הנצרכים. ושוב צ"ע על העונג יו"ט שפסק שאין אפשרות שהרוב יוסיף מעלה למיעוט.

2.

ואולי ניתן ליישב הראיות הנ"ל ע"פ דברי הנוב"י. שכן מבואר במשנה משנה מסכת כלאים פרק ט משנה א: "אין אסור משום כלאים אלא צמר ופשתים ואינו מטמא בנגעים אלא צמר ופשתים אין הכהנים לובשין לשמש בבית המקדש אלא צמר ופשתים צמר גמלים וצמר רחלים שטרפן זה בזה אם רוב מן הגמלים מותר ואם רוב מן הרחלים אסור מחצה למחצה אסור וכן הפשתן והקנבוס שטרפן זה בזה".

הקשה בנוב"י יו"ד קפו הרי בכלאים אוסר אפילו חוט אחד של צמר בבגד של פשתן ואין חוט של צמר בטל בחוטים אחרים של צמר אחר. וא"כ מדוע אם נתערב הצמר רחלים ברוב צמר

¹⁸ ומצינו בפמ"ג בפתיחה להלכות תערובות שהקשה איך לומדים מדינים את דין ביטול ברוב? הרי בביתול ברוב נהפך האיסור להתר? ולדברי הגרש"ש גם בב"ד נהפכים הדיינים המזכים למחייבים וסוהו דין ביטול. ועיין בדברי הגרש"ש שער ג' פרק א על לימוד דדין רוב מדין אחרי רבים להטות.

גמלים מותר לערבו בפשתן והרי למעשה בבגד יש צמר ופשתן. במיוחד לדעות הראשונים שהיתר בהיתר לא בטל, מה ההיתר בזה שיש גם צמר גמלים?

ויישב שם וז"ל: "והנלע"ד בזה דהיתר בהיתר לא בטל ואמנם היינו שנשאר כמו שהיה אבל שם חדש לא יחול על המיעוט כי כיון שנתערב ברוב כל מה שנתחדש בו אח"כ על שם הרוב נקרא ולכן צמר רחלים שנתערב בצמר גמלים והרוב של גמלים אף דלא בטיל ונשאר צמר רחלים מעורב מ"מ כשעושה אח"כ ממנו חוטים שם החוט ושוע שעושה אח"כ אינו נקרא חוט צמר רחלים או שוע של צמר רחלים רק נקרא חוט צמר גמלים או שוע צמר גמלים וכיון שכל זמן שאינו לא שוע ולא טווי ולא נוז לא שייך בו איסור כלאים כלל ולכך מותר לחברו עם הפשתן אבל חוט כבר יש בו איסור כלאים אם הוא שזור לכל מר כדאית ל' אי מן התורה אי מדרבנן אפי' נתערב בכמה חוטין של גמלים היתר בהיתר לא בטל ונשאר שמו עליו חוט צמר רחלים ואסור עם פשתן".

ונראה לי כוונת דבריו שבכל מקום שאין התערובת מקבלת שם חדש אלא משתמשים בפרט אחד מהתערובת בזה באמת ביטול ברוב לא מקנה מעלה למיעוט. אך במקום שמשתמש בכל התערובת וכולה מקבלת שם חדש כדבר אחד בזה ביטול ברוב מועיל לבטל את מציאות המיעוט להיות כרוב.

ח.

לפי זה נראה שאין שום קושי על העונג יו"ט לא מהגמ' בסוכה ולא מדין מיעוט הדיינים שכן בזה שכל הסכך מקבל שם של סכך שוכה אז המיעוט מקבל את שם הרוב כמו בצמר גמלים וצמר רחלים. וכן בדיינים הפסק יוצא מכלל הדיינים שקיבלו ביחד שם ב"ד. ובזה באמת המיעוט מקבל את שם הרוב¹⁹.

אך לגבי חוטי ציצית שלוקח חוט אחד מהתערובת בזה לא יועיל דין ביטול ברוב להופכו לחוט הטווי לשמה. וכן בנידון דידן בחמש חבורות שנתערבו עורות פסחיהן לא יועיל הביטול ברוב להכשיר אכילת כל פסח בנפרד.

¹⁹ ונ"ל שאין להקשות איך לומדים דין רוב לכל התורה מדיינים הרי שם המיעוט מקבל שם חדש מהרוב? משום שבב"ד נאמרו שתי הלכות גדר אחד שהולכים בפסיקה אחר הרוב. וזה נכון בכל רוב. וגדר נוסף שאחר שיש רוב שמכריע את הדין במקום שהמיעוט מקבל שם ב"ד ע"י הרוב אז הוא מקבל את מעלת הרוב. ועיין בגרש"ש שם.

ט.

ולפי דברינו אלא אפשר לישב שפיר את פסקו של רבינו החת"ס שהכשיר ספר תורה שיש בו אות אחת פסולה מדין ביטול ברוב . והגריש"א הקשה עליו שהרי לפי העונג יו"ט אין הרוב יכול לתת מעלה וא"כ האות נשארת בפסול שלה ואיך הספר יוכשר?

אך אפשר לבאר שבספר תורה כשנגמרת כתיבת הספר יש שם חדש של ספר תורה ויש לו דינים וקדושה נוספים על קדושת היריעות . וממילא לא גרע השם ס"ת מדין הצמר רחלים שקיבל שם של צמר גמלים . ובזה המיעוט של האות הפסולה יקבל את המעלה של רוב האותיות הכשרות . ואין דין זה דןמה לפסק העונג יו"ט בחוטי ציצית שכל חוט עומד לעצמו .

ולפי דברינו אלה גם בשאלה שנשאל הגרש"ש לגבי האתרוגים שאחד מהם נפסל אין ראייה מביטול דיינים. שכן שם כולם מקבלים ביחד שם ב"ד ובזה המיעוט מתבטל לרוב. אך באתרוגים שנוטל כל אתרוג בנפרד ואין שם לכל התערובת בזה לא נתבטל המיעוט לקבל מעלה מהרוב שיהיה כשר למצווה וכנ"ל.